

**Ы. Алтынсарин атындағы Қостанай облыстық
балалар мен жасөспірімдер кітапханасы
Костанайская областная библиотека для детей и
юношества им. И. Алтынсарина**

Педагог ағартушы

(С. Көбеевтің туғанына 125 жыл)

Жаднама

Педагог просветитель

(К 125-летию со дня рождения Спандияра Кубеева)

Памятка

Костанай - 2003

С. Көбеев педагог – жазушы, аудармашы. Ол өз ұстазы Ы. Алтынсарин негізін қалаған қазақ әдебиетіндегі демократиялық, ағартушылық идеяны әрі қарай жалғастырды.

С. Көбеев 1878 жылы 1 қазанда Қостанай облысы Меңдіқара ауданы Ақсуат ауылында (бұрынғы Торғай облысы, Николай уезі, Обаған болысына қарасты №3 ауыл) дүниеге келген. Спандиярдың әкесі Көбей мұсылманша хат таныған, қол-өнерімен күн көрген адам болған екен.

Шешесі Айтбоз өте қайратты, ақылды, ауылдың ортақ анасы болған көрінеді Көбей балаларын оқытуға көбірек көңіл бөлді. Жанұяларында 7 ұл, 1 қыз болған. Бірде әкесімен Сауытбай ауылындағы тойға барған Спандияр Ы. Алтынсаринді көреді. Оқу инспекторы бұл ауылда мектеп ашу ісін көтереді. Әуелден балаларына білім беруді армандап жүрген Көбей тоғыз жасар баласы Спандиярды молдаға оқуға береді, кейін 1887 жылы Сауытбай ауылында Ы. Алтынсариннің ашқан мектебіне ұлы педагог-ағартушы Ыбырайдың көмегімен орналастырады.

Ол 1892-1895 жылдары Қарағайлықөл деген жердегі төрт жылдық болыстық мектепте және 1895-1897 жылдары Ы. Алтынсарин ашқан Қостанайдағы екі кластық орыс-қазақ мектебінде білім алады. Болашақ педагог- жазушы оқуды жалғастырып, мұғалім болуды армандайды С. Көбеев енді Қостанайда ашылған екі жылдық педагогикалық курсқа түсіп оқиды 1901 жылы педагогикалық курсты бітірген соң Ы. Алтынсариннің жолын қуып, ұстаздық жолын Ырғыз уезіндегі Торғай болысына қарайтын Кеші деген жерде бастады.

С. Көбеев 1905 жылғы революция әсерімен ерте оянып, феодалдық құрылысқа, ескі әдет-ғұрыпқа қарсы шығады 1908 жылы «Қалың мал» атты реалистік романын

жазады. Ол тұңғыш рет 1913 жылы жарыққа шыққан. «Қалың мал» романы – қазақ әдебиеті тарихындағы қара сөзбен жазылған алғашқы көлемді шығармалардың бірі.

Роман тақырыбы - әйел теңсіздігі мен жастардың бас бостандығы мәселесі. Тақырыпты таңдау және жазу себептері жайлы жазушының өзі былай дейді:

«Романды жазуға тағы бір ең басты себеп болған нәрсе – қазақ әйелінің қас жауы, қазақ әйелдерін теңсіздікке, қорлық – зорлықта тұтып, малға теңеген феодалдық салтқа қарсы күрес жүргізу мақсаты еді. Демек, роман арқылы феодалдық шірік салтты әшкерлеу, қалың халық бұқарасын одан бездіру, әйелдерді азаттық күреске шақыру еді».

XX ғасырдың бас кезіндегі халықты отаршылдықтан азат ету, теңдік үшін әлеуметтік күрес кезінде қазақ әйелдерінің тағдыры айрықша көзге түскен. Қалың мал, көп әйел алушылық, әменгерлік салттары ескіріп, оған қарсылық та молая бастаған. Теңіне бара алмаған, әйел үстіне тоқалдыққа малға сатылған қыз ғана емес, оның тілектестері – анасы да, жеңгесі де, сіңілісі де, қыздың сүйген жігіті де, жаны ашыр ағайыны да, туған – туысқаны да қыз мұнына қосылып дауыс көтерді. Ол кездегі әлеуметтік теңсіздік мәселесін әңгіме еткенде, ең алдымен әйел мәселесі сөз болатын себебі де осында.

«Қалың мал» романында қазақ әйелінің теңсіздігімен бірге ескі патриархалдық әдет-ғұрып сыналады, қазақ аулындағы таптық жіктелушілік пен байлардың қалың, бұқараға жасап отырған озбырлығы суреттеледі.

Жазушының бағыты айқын. Ол феодалдық салт-шырмаудан босатып, әйелді сүйгеніне қосуды, қалың малды жоюды ұсынады. Екіншіден, байлардың зорлығына қарсы кедейлердің бой көтеруін мақұлдайды.

1903-1905 жылдар аралығында Спандияр Көбеев Петропавл уезіндегі Нілді болыстық мектебіне мұғалім болып тағайындалады. Онда 1905 жылдың жазына дейін жұмыс істейді. Осы жылдың тамыз айында Омбыда бастауыш мектептің оқытушыларына арналған бір айлық ауыл шаруашылық курсы ашылады да, Спандияр Көбеев сонда сұранып оқуға барады. Бірақ мұнда ұзақ оқи алмайды.

Бұдан кейін С. Көбеев Петропавлдегі 2 кластық орыс-қазақ мектебіне орналасады. Онда 1910 жылдың жазына дейін жұмыс істейді. Бұдан кейін Қостанай облысының Ұзынкөл ауданындағы Федоровка селосында ашылған 2 кластық орыс-қазақ мектебіне ауысады. Онда 1919 жылға дейін істейді. С. Көбеев бірыңғай оқытушылық қызметпен шұғылданады.

1912 жылы С. Көбеев «Үлгілі бала» атты кітабы шықты. Бұл-бастауыш мектептегі қазақ балаларына арналаған оқу кітабы еді. Ұлы ұстазы Ы. Алтынсарин үлгісін пайдалана отырып, ол бұл кітапқа өзі аударған Крылов мысалдарын, орыс классиктерінің балаларға арналаған шығармаларын, қазақтың ауыз әдебиеті үлгілерін, табиғат жайлы мәлімет беретін шағын әңгімелерді кіргізген. «Үлгілі балаға» С. Көбеевтің бірақтар төл шығармалары да кірген. Олар – қоғамдық теңсіздікті үстем таптың қатыгез мінезқұлқын суреттейтін, жетім-жесірлердің аянышты тұрмысын көрсететін өлеңдер мен әңгімелер. Бұл шығармалар негізінде педагог-жазушы жас ұрпақтың таптық қайшылықты түсінуіне, олардың бойына адамгершілік сезімдердің ұялауына көмектесуді көздеді.

«Жетімнің өлеңі» атты шығармасында автор жастай жетім қалған баланың аянышты тағдырын суреттей отырып, жалпы халықтың азаттығы идеясын қозғайды.

Шөлдесең, сусын болар көлдер қайда?
Қарын ашса, тамақ борал жерлер қайда?
Қаңғырып, жүдеп-жадап жүргенінде,
Сипайтын маңдайыңнан ерлер қайда?

Жетімнің тағдыры туралы ойдың халық тағдырына ауысуы осы шумақтан анық көрінеді. Төңкеріліс жылдары «Бақытсыздардың бір күні» атты роман жазады, бірақ аяқталмаған күйінде роман қолжазбасы жоғалып кетеді. Кейін «Қазақ кегі», «Қазақ ауылындағы тұңғыш мектеп» атты шығармалар жазбақ болады. Алайда денсаулығының нашарлауына байланысты оларды жаза алмайды. Сөйтіп өмірін оқытушылыққа арнап, жазушылық жұмыстан ұзақ уақыт қол үзіп қалады.

1951 жылы жазушының соңғы «Орындалған арман» атты мемуарлық кітабы жарық көрді. Кітап 1954 жылы өңделіп, екінші рет басылды.

«Орындалған арман» - педагог-жазушының өткен өмір жолы, қоғамдық қызметі, ортасы мен дәуірі жайлы шығарма.

Спандияр Көбеев Ы. Алтынсарин ізімен жүріп, оның жолын қуып, Қарқын, Құмтөбе, Шолақсай, Қамыстыкөл, Ұялысай, Ақсуат мектептерінің іргетасын қалап, өзінің көп көмегін тигізген. Туған жері Ақсуатқа мектеп салдырып, сол білім ұясында өмірінің соңына дейін балаларды оқытты.

1944 жылы ол мектепті орталау мектепке айналдырды, бүгінгі күнде Ақсуат мектебі Спандияр Көбеев есімімен аталады. Ұлы ұстаз істеген мектеп жаңадан салынған.

С. Көбеев ұзаққа созылған науқастан кейін 1956 жылы 2 желтоқсанда 78 жасында жарық өмірмен қоштасты. Ақсуат ауылының жанындағы зиратқа жерленген. С. Көбеевтің 3 ұл, 1 қызы болған Ұлдары: Шәміл, Нәзір, Сабит, қызы-Рәбиға. Ұлдары өмірден өткен. Шәміл, Нәзірдің балалары Қостанай қаласында, Ақсуат ауылында тұрады.

С. Көбеев 1939 жылы оқу-ағарту саласындағы ұзақ жылдық қызметі үшін Ленин орденімен марапатталады. 1944 жылы «Қазақ КСП-ына еңбегі сіңген Мұғалім» деген құрметті атақ беріледі. 1947 жылы Қазақ КСР жоғарғы Советіне депутат болып сайланады. 1949 жылы екінші рет Ленин орденімен марапатталады.

Спандияр Көбеевтің шығармалары.

Көбеев С. Құстың ұясы. -Алматы, 1986.-9 бет.

С. Көбеевтің өмір жолы мен шығармалары туралы.

1. Қирабаев С. Шығармалар 2. Т.-Алматы,-1992.-Б.233-237.
2. Қирабаев С. Мырзағалиев Қ. Қазақ әдебиеті.-Алматы,-1998.-Б.178-195.
3. Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы.-Алматы,-1994.-Б.227-229.
4. Балтабаева З. Қостанайдың асыл перзенті // Қостанай.-2003.-8 сәуір.
5. Уәлиахметов С. Нағыз ұстаздар еді... // Қостанай таңы.-1998.-6 шілде.
6. Сейтқалиев Т. Спандияр ұстазым еді... // Қостанай таңы.-1999.-6 шілде.
7. Сүйінкина П. Көрнекті педагог, жазушы // Қостанай таңы.-1998.-24 қараша.
8. Сүйінкина П. Көрнекті ұстаздың ұлағаты // Қостанай таңы.-2003.-23 қыркүйек.
9. Тибеева С. Қазақ асылдарын бағалай білсе // Қостанай таңы.-2003.-30 қыркүйек.

Писатель и педагог С. Кубеев – крупнейший представитель демократической литературы начала XX века, один из первых романистов. Произведения писателя,

проникнутые верой в будущее, были любимы не одним поколением молодежи. Судьбы его героев служили примером для молодых читателей.

С. Кубеев родился 1 октября в 1878 году в нынешнем Мендыкаринском районе, на берегу маленькой речки Кара, в семье кочевника Кобея Жансугурова. В семье было семь сыновей. Он с братьями сполна испил чашу доли детей казахской бедноты. Только благодаря Ибраю Алтынсарину юноше Спандияру удалось поступить в школу, затем с большим трудом в двухклассное училище.

В 1901 году получает возможность работать учителем русского языка и литературы в отдаленном ауле Киши Иргизского уезда. О том, что это значило для С. Кубеева, можно судить по следующим строкам его воспоминаний: «вот я, наконец, на родине. Передо мной отсталый, темный аул. Здесь мне предстоит прожить оставшуюся часть жизни, освещая его по мере сил и возможностей светом культуры. Право же, мне не терпится скорее начать обучать таких же, как я был сам когда-то, парнишек с их чистыми, еще ничем не замутненными побуждениями к жизни, чтобы открыть им глаза в науки, чтобы направить их на путь культурного развития».

Однако устремлениям молодого учителя нелегко было осуществиться. Начались бесконечные мытарства и трудности, не было школьного здания, оборудования, учебных пособий, мешало враждебное отношение соотечественников к самой идее обучения русской речи.

Как учитель Спандияр Кубеев строго придерживался полюбившихся ему алтынсаринских методов и принципов. В программу обучения он включил такие предметы, которые знакомили учеников с основами наук. Одновременно со школьными знаниями С. Кубеев проводил большую культурно-просветительскую работу среди взрослого населения.

В 1905 году он поступает на курсы по усовершенствованию учителей в Омске, что имело огромное влияние на формирование его мировоззрения.

Затем С. Кубеев преподавал в двухклассной русско-казахской школе г. Петропавловска, а на протяжении 1910-1919 гг. – в такой же школе, расположенной в селе Федоровка Узункольского района Кустанайской области. Большинство своих произведений С. Кубеев создал до Великой Октябрьской социалистической революции – «Үлгілі тәржума» («Образцовый перевод», 1910), «Үлгілі бала» (Примерный мальчик, 1912) и роман «Қалың мал» (Калым, 1913), которые были изданы в Казани. Созвучные по своему содержанию с произведениями казахской литературы начала XX в., они развивают просветительские и демократические идеи национальной литературы. На творчестве писателя сказалось благородное влияние прогрессивной русской литературы.

Творческая работа С. Кубеева началась с переводов басен И.А. Крылова, которые вместе с переводами произведений других поэтов и собственным стихотворением «Родина» составили первую книгу писателя «Үлгілі тәржума», вышедшую в 1910 году в Казани.

Сюда вошли четыре стихотворения, из них 37 басен Крылова. Кубеев перевел такие широко известные произведения русского баснописца, как «Разборчивая невеста», «Дуб и трость», «Старик и трое молодых», «Зерcolo и обезьяна и т.д.

Выход в свет книги «Образцовый перевод» явился важным событием в творческой биографии Кубеева. «С появлением этого сборника я повернулся лицом

к писательству – вспоминает Кубеев в «сбывшихся мечтах» - мне кажется, что я могу писать. Но поскольку мы, прежде всего, нуждались в учебном пособии на родном языке, я отложил писательство до поры до времени и принялся за составление и издание учебника».

Учебником, о котором говорил Кубеев, была книга «Примерный мальчик», изданная в 1912 году в Казани и представляющая собой хрестоматию для начальной школы. В нее вошли кроме Кубеевских переводов басен Крылова и детских произведений русской классики, образцы казахского устно-поэтического творчества, а также краткие рассказы по природоведению.

Историко-литературное значение книги «Примерный мальчик» состоит не только в том, что это одно из первых учебных пособий на родном языке, но и в том, что эта книга свидетельствует об известном утверждении писателя С. Кубеева в своих демократических, просветительских воззрениях.

Наблюдая воздействие книг «Образцовый перевод» и «Примерный мальчик» на читателей и слушателей, Кубеев понял, как велико значение художественного слова для реализации просветительских идей, чему он посвятил всего себя. «Я принадлежу к тем, кто считал обучение детей, присовокупление неграмотного темного населения к родникам культуры единственно верным средством борьбы против невежества и феодальной старины, дикости ее обычаев и нравов. Но через восемь-девять лет учительствования воочию убедился, что одного обучения детей здесь недостаточно, что в этой борьбе нужно применить более сильное средство. Со временем я заключил, что таким образом могла быть литература, ибо видел, какое впечатление производят мои переводы крыловских басен на школьников и на широкую публику. Это побудило меня, начиная с 1911 года приступить к работе над романом «Калым».

В 1913 году С. Кубеев создает один из первых казахских романов «Калым», сыгравший заметную роль в становлении реалистической прозы.

Роман «Калым» - гневное выступление против старых обычаев, осуждение безнравственности, ханжества. Человек рождается свободным, бескорыстным, он имеет право на достойную жизнь – никому ни дано насильственно нарушать естественное влечение – таков мотив романа. Роман продолжает поэтическую традицию о молодых влюбленных. Прекрасные собою, они нарушают родительский наказ. Как всегда, на их стороне симпатии создателей эпических поэм.

В романе показаны жизнь и быт дореволюционного аула, взаимоотношения людей, традиции и обычаи: сватовство, переговоры о калыме, праздники. Судьбы героев разворачиваются на фоне жизни степного аула: быт и природа тесно переплетаются с размышлениями и переживаниями героев.

Центральной фигурой в романе является Гайша. Через ее образ раскрывается одна из основных тем произведения – жалкая участь казашки. Отец хочет выдать ее замуж за ненавистного ей человека. Одаренная поэтическим талантом, она обращается к отцу с жалобами на свою горькую долю в поэтической форме. Это обращение представляет собой исходный момент недовольств Гайши своим бесправным положением и дает ключ для понимания дальнейшей эволюции образа главной героини.

Затем происходит перерастание недовольства в деятельный протест, в открытый вызов как против отца, так и против порядков общества: Гайша

позволяет любимому ей Кожашу «похитить» себя и покидает отцовский дом. В этом смысле образ Гайши является идейно-художественным открытием для своего времени. «Один из истоков зарождающейся художественной прозы роман «Калым» С. Кубеева воссоздал гнетущую жизнь аула, с его социальными противоречиями, феодально-родовыми отношениями; автору неуютно в узких рамках старого мира, обрекающих на бесправие женщин и подавляющих волю юного поколения. Автору горько от торжества злостной силы, унижающей достоинство человека, рожденного быть свободным», - так высоко оценил роман «Калым» выдающийся писатель М.О. Ауэзов.

А вот что писал про «Калым» С. Муканов: «Это – первая достойная внимания проза в казахской литературе, первый истинно демократический, написанный в оптимистическом духе роман, противостоящий буржуазно-национальной литературе того времени».

В 1951 году С. Кубеевым было написано произведение «Сбывшиеся мечты».

Это не просто воспоминания о пережитом, это художественное произведение, в котором мы видим немало интересных образов. Среди них, прежде всего, выделяется образ старого педагога и писателя, посвятившего всю свою долгую жизнь служению родному народу, человека, пережившего две эпохи с их лихолетьями и перепутьями, гражданина, чей труд по просвещению темного народа в дореволюционную пору дал богатые плоды в советское время и который был вознагражден признанием в нем видного общественного деятеля. Книга повествует о старой и новой жизни героя, показывает путь его борьбы, формирование его как личности.

Книга «Сбывшиеся мечты» содержит немало сведений и об отношении Кубеева к русской культуре, о его просветительской и писательской деятельности.

С. Кубеев жил и работал в эпоху, насыщенную крупнейшими историческими событиями. Однако историческая ограниченность мировоззрения в дооктябрьский период не позволила ему ни подняться до уровня революционного борца, ни отразить в своем творчестве дыхание революции. Писатель С. Кубеев того времени остался в рамках просветительской демократической литературы.

Общественная значимость С. Кубеева определяется также большим вкладом, который он внес в воспитание подрастающего поколения, посвятив этому всю свою жизнь.

Имя С. Кубеева занимает почетное место в истории казахской литературы начала XX в. За выдающиеся успехи С. Кубеев в 1939 г. был награжден орденом Ленина, а спустя десять лет ему был вручен второй орден Ленина. Член КПСС с 1940 г., Кубеев избирался депутатом Верховного Совета Казахской ССР (1947), удостоен почетного звания «Заслуженный учитель Казахской ССР». Умер С. Кубеев 2 декабря 1956г.

Богатое педагогическое наследие С. Кубеева как методиста, педагога-практика, народного учителя и сегодня широко используют в своей работе его последователи, учителя школ области и республики. Среди многочисленных учеников С. Кубеева – видные политические деятели, заслуженные учителя республики, крупные деятели науки, искусства и литературы. Первым автором научного исследования его педагогического и литературного творчества является С.С. Кирабаев – член корреспондент Академии пед. наук РФ, профессор, заслуженный деятель науки РК.

В своих воспоминаниях о С. Кубееве, он пишет, что именно эта исследовательская работа творчества Кубеева заставила его по-новому осмыслить и взглянуть на роль педагога, на необходимость качественной подготовки учительских кадров.

Много лет проработавший рядом с Кубеевым профессор Костанайского университета В.С. Макомченко вспоминает, что он оставался в строю до конца своей жизни. Как учитель и воспитатель оказывал огромное влияние на молодое поколение. Здесь играли роль и знание жизни и широкая эрудиция, глубокая убежденность и большой личный авторитет.

Школа в поселке Аксуат названа его именем. Силами учащихся и учителей в школе организован музей, где экспонируются его рукописи, книги, личные вещи, фотографии. Можно смело утверждать, что зерна, которые посеял С. Кубеев в души, в сознание педагогов, возшли обильным урожаем.

Восточная пословица гласит: «если хочешь стать бессмертным, займись воспитанием человека». С. Кубеев всю свою жизнь посветил воспитанию человека и тем обессмертил имя и дело свое.

Литература о Спандияре Кубееве

1. Жиренчин А.М. Из истории казахской книги.-Алматы, 1987.-С.136-137.
2. История казахской литературы Т.2.-Алматы.-1979.-С.267-281.
3. Сатпаева Ш.К. Адибаев Х.А. Казахская литература.-Алматы, 1993.-С.108-112.

* * *

4. Гуторов М. Маленькое воспоминание о большом человеке // Костанайские новости.-1993.-9 июня.
5. Досаева К. Учитель перед именем твоим.-Костанайские новости.-1993.-18 мая.
6. Избасов Ж. Он никого не называл на «ты»: [К 115-летию Спандияра Кубеева] // Кустанайские новости.-1993.-18 июня.
7. Сегодня в Аксуате ждут гостей.-Костанайские новости.-1993.-18 июня.
8. Туленов С. Встреча с писателем: [К юбилею Спандияра Кубеева] // Кустанайские новости.-1993.-9 июня.
9. Устемирова А. «В этом ауле я зажгу лампочку культуры»: [К 115-летию С. Кубеева] // Кустанайские новости.-1993.-18 июня.
10. Устемирова А. «Если хочешь стать бессмертным, то займитесь воспитанием человека» // Кустанайские новости.-1993.-23 июня.
11. Шожанов М. Аул читал роман: [К 115-летию С. Кубеева] // Кустанайские новости.-1993.-19 июня.

*Составитель: Козыбаева Г. М.
Редактор: Жуламанова К. М.*